

HADİSLERDE TEMSİLİ ANLATIM

Recep ASLAN*

ÖZET

Hız. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an-ı Kerim, birçok açıdan olduğu gibi, edebî yönden de mu'cizdir. Allah'ın mu'ciz sözlerini açıklayıp anlatmak gibi vazifeleri olan Hız. Peygamber de risâlet görevini ifa ederken Arap dilinin anlatım imkânlarından istifade etmiş ve yeri geldikçe edebî bir dil kullanmıştır. Peygamberimiz, dinin evrensel mesajlarını aktarırken dolaysız anlatıma başvurduğu gibi, Arap edebiyatının mecâz, teşbih, istiare, temsil, kinaye vb. anlatım tarzlarını da kullanmıştır. Bu makalede Hız. Muhammed'in anlatım üslûbu ve hadislerdeki temsili anlatım örnekleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Temsili Anlatım, Beyân, Mecâz.

REPRESENTATIONAL EXPRESSION IN HADITHS

SUMMARY

The Quran, which the Prophet has taken from Allah through the revelation, is sententious in literary aspects as well. The prophet, who has the responsibility of explaining and describing the sententious expressions of Allah, benefited from the expression opportunities of the Arabic language and used a literary language in places while performing his epistle task. While transferring the universal messages of the religion, our prophet both used direct speech and narrative styles of Arabic language such as metaphor, simile, methapor, representation, allegory and etc. In this article, Hız. Muhammad's narrative style and allegorical narrative examples in Hadiths will be discussed.

Key Words: Hadith, Representational Expression, Declaration, Metaphor

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an-ı Kerim'in bir edebiyat şaheseri olduğu herkesin malûmudur. Kur'an-ı Kerim, birçok açıdan mu'ciz olduğu gibi, edebî yönden de mu'cizdir.

Hız. Peygamber'in tebliğ, tebyîn, ta'lim gibi görevleri vardır. O, tebliğ görevini yaparken, Kur'an-ı Kerim'den etkilenmiş ve kimi zaman aynı üslûpla konuşmuştur. Ayrıca Hız. Peygamber yüksek bir fesâhat ve belâğât sahibidir ve onda cevâmî'ul-kelim (az sözle çok şey söyleyebilme) gibi Allah vergisi mezzietler ve fasih Arapçanın konuşulduğu bir çevrede yetişmiş olmak gibi özel-

* Yrd. Doç. Dr, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İDKAB Bölümü, recep_aslan72@hotmail.com.

likler vardır.¹ Bu vasıflara sahip olan Allah'ın Elçisi, risâlet görevini ifa ederken yeri geldikçe Arap dilinin anlatım tekniklerinden yararlanmıştır. Kendisi, dinin evrensel mesajını aktarırken dolaysız anlatıma başvurduğu gibi, Arap edebiyatında ağırlık teşkil eden mecâz, teşbih, istiare, temsil, kinaye vb. bütün anlatım tarzlarını da kullanmıştır.

Malum olduğu üzere belâğât ilmi, beyân, me'anî ve bedî' ilminden müteşekkildir. Biz de bu çalışmamızda beyân ilmi açısından Hz. Peygamber'in temsili anlatımından genel hatlarıyla söz edeceğiz. Öncelikle Hz. Peygamberin anlatım üslûbundan ana hatlarıyla bahsettikten sonra, hadislerdeki hem hakiki hem de mecâzi anlatımlar üzerinde duracağız. Bir diğer ifadeyle, hadisleri hakikat ve mecaz unsurlar açısından ele alacağız.

I. HZ. PEYGAMBERİN ANLATIM USLÛBU

Hz. Peygamber, ne bir edip ne de şâirdir. Onun şâir olmadığı ve vazifesi icabı şairliğin ona yakışmayacağı Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade edilmiştir.² Kur'an-ı Kerim'in nâzil olduğu Arap toplumunun, edebî yönden ileri düzeyde olmasından dolayı Allah, Hz. Peygamber'e onları ikna edecek ileri düzeyde dil kabiliyeti vermiştir. Ayrıca bu toplumda doğup büyüdüğünden onların edebî yeteneklerini hem doğuştan bir kazanım olarak hem de aralarında yetişerek almıştır.³ Hz. Peygamber'den yetiştiği toplumun edebî düzeyini etkileyecek seviyede hitâp etmesini bizzat Allah istemiştir: "...Onlara içlerine tesir edecek belîğ söz söyle." ⁴ Hz. Peygamber de kendisinin cevâmi'ul-kelim (az lâfızla çok anlam ifade edebilen) olduğunu, "cevâmi'ul-kelim ile gönderildim." şeklindeki veciz ifadeyle vurgulamıştır.⁵

Hz. Peygamber'in sözleri, açık, net ve anlaşılırdı. O, söylediği sözlerin, muhatabın aklında ve kalbinde yer etmesi için kısa, öz ve yavaş konuşurdu. Bu duruma muttali olan Hz. Âişe, (ö. 58/678), Resulullah konuşurken onun sözlerini saymak isteyenini bunu rahatlıkla yapabileceğini belirtmiştir.⁶ Başka bir rivâyette Hz. Âişe, "Hz. Peygamber konuşurken sözlerini, sizin (kelimelerden) birini diğerinin arkasına alalecele dizdiğiniz gibi sıralamazdı" demiştir.⁷

1 Taceddin Uzun, "Hz. Peygamber'in Belâğât ve Fesahatı", *Makâlât*, Konya 1999, Sayı: 2, s. 131; Muhittin Uysal, "Hz. Peygamber'in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâğât", *Marîfe*, Konya 2006, Sayı: 2, s. 58-59.

2 Yâsin, 36/69.

3 M. Akif Özdoğan, "Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (www.dinbilimleri.com), Samsun 2005, V, sayı: 4, s. 224; İbrahim Bayraktar, *Edebî ve İlmî Açılardan Hadîs*, Işık Yayınları, İzmir 1993, s. 29.

4 Nisâ, 4/63.

5 Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire 1980, et-Ta'bîr, 22; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd 2006, Mesâcid, 1; Muhammed b. İsâ, Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru İhyâit-Turasi'l-Arabîyye, Beyrut ts, Siyer, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, XII, 366; XIII, 492; XV, 194-195, 440.

6 Buhârî, Menâkib, 23; Müslim, Zühhd, 16.

7 Buhârî, Menâkib, 23; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 35; Süleymân b. Eş'as, Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Beytu Efkârü'd-Devliyye, Riyâd 1999, İlim, 7; Ahmed, XLI, 358; XLII, 136.

Bu ve buna benzer rivâyetler, Hz. Peygamber'in sözlerinin mübarek ağzından dökülmeden önce fikir süzgecinden geçtiğini ve sözlerine tam hâkim olduğunu bize göstermektedir. Bu nedenle Allah Resulünün sözlerinde herhangi bir muğlâklık, karışıklık veya eksiklik olmamıştır.⁸

Arap edebiyatının önde gelen üstatlarından el-Câhız (ö. 255/868), Hz. Peygamber'in sözleri hakkında şunları zikreder:

Onun kelimeleri az ama manaları çoktu, yapmacık tavrılardan ve tekellüften uzaktı... Uzun konuşulması gereken yerde sözü uzatmış, kısa tutulması gereken yerlerde de sözü kısaltmıştır. Kulağa hoş gelmeyen garip kelimelerden uzak durmuş, çarşı-pazar dilinden yüz çevirmiştir. O, ancak bir hikmet mirasından konuşmuş, ismetle kuşatılmış, ilâhî te'yidle güçlendirilmiş ve ilâhî tevfik ile kolaylaştırılmış sözler söylemiştir... Sonra insanlar ondan daha faydalı, lâfız yönüyle daha doğru, vezin bakımından daha düzgün, üslûp itibariyle daha güzel, istek bakımından daha şerefli, etki yönüyle daha güçlü, mahreç bakımından daha kolay, mana itibariyle daha fasih, anlam bakımından daha açık bir söz işitmemişlerdir.⁹

Aslında el-Câhız, bu ifâdelerle Hz. Peygamber'in anlatım üslûbunu özetlemiştir. Hz. Peygamber, konuşurken manası açık, anlaşılır kelimeler seçmiş, anlaşılması zor garip kelimelerden, yapmacık konuşmalardan uzak durmuştur.

Hz. Peygamber'in anlatım üslûbunda mükemmel bir tasvir gücü de vardır. Bu tasvirler, onun, mecâz, teşbih, istiâre ve kinâyelerinde görülmektedir. Bununla ilgili birçok örnek bulunmaktadır: اتقوا النار ولو بشق تمره "Bir hurma parçasıyla bile olsa kendinizi ateşten koruyun"¹⁰ hadisi gibi... Bu rivâyet, sadakayı teşvik anlamında söylenmiştir. Hz. Peygamber, kişinin vereceği az bir sadakanın dahi onun cehennemden kurtulmasına vesile olabileceğini tasviri bir anlatımla ifade etmiştir.

Hz. Peygamber'in ifade tarzında bir orijinallik ve yenilik vardır. Onun sözleri, hutbeleri, teşbih, mecâz gibi sanatları, kendinden öncekilere benzemeyen bir şekilde ve ona özgü bir tarzdadır. Bunların çoğu ilk defa ondan duyulma veya ilk defa kastettiği manaya gelme hususiyetleri taşıyordu.¹¹ Garibu'l-hadis, belağât gibi kitaplarda konuyla ilgili pek çok örnek mevcuttur. Meselâ; هذا حين حمي اللوطيس "Şimdi harb kızıştı"¹² mealindeki rivâyet, ilk defa Hz. Peygamber'den işitilip de darb-ı mesel/mesel haline gelen sözlerdendir.¹³ Bu ve buna benzer örnekler gösteriyor ki; Hz. Peygamber'in Arap dilini zenginleştirmede büyük katkısı olmuştur.

8 M. Vecih Uzunoğlu, "Hz. Peygamber'in Edebî Yönü", *DEÜİFD*, İzmir 2010, Sayı: 32, s. 46.

9 Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1998, II, 16-18; Uzun, s. 152; Uzunoğlu, s. 47.

10 Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Zekât, 20; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Abdu'l-Menâim Şelbi, Müessestü'r-Risâle, Beyrut 2001, Zekât, 65.

11 Uzun, s. 148.

12 Müslim, Cihâd, 28; Ahmed, III, 298; Ebu's-Şeyh Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-İsbahânî, *Kütâbu'l-Emsâl fi'l-Hadisî'n-Nebevî*, thk. Abdülalî Abdülhamîd, ed-Dâru's-Selâfiyye, Bombay 1982, s. 155.

13 Câhız, II, 15. Farklı örnekler için bkz. Câhız, II, 15; Uzun, s. 118.

II. HADİSLERDE TEMSİLİ ANLATIM ÖRNEKLERİ

Hız. Peygamber'in sözlerini edebî yönden incelediğimizde onlarda bazı söz sanatlarının öne çıktığını görebiliriz. Sözün yerinde (fesahat kurallarına uygun olarak) ve zamanında (muktezâyı hale uygun) söylenmesi anlamına gelen belâğat¹⁴ açısından konuyu ele aldığımızda, Hız. Peygamber'in fert ve toplumun, elçi ve idarecilerin bilgi, anlayış vb. özelliklerine göre sözler söyleyerek yeri geldikçe farklı kesimlerin seviyesine uygun konuştuğunu görürüz.¹⁵

Belâğat ilminin en önemli dallarından olan beyân kavramını "ifade tarzı" anlamında ilk defa Hız. Peygamber'in kullandığı görülür. Mânâyı ifadede lâfzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen; teşbîh, mecâz ve kinâye olarak üç kısımda ele alınan¹⁶ beyan ilmi ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. "Beyânın/sözün bir kısmında sihir/büyü etkisi vardır."¹⁷ diyen Hız. Peygamberin, bu kavramı edebî alanda ilk defa kullanan kişisi olduğu ifade edilmiştir.¹⁸

Hakikat, mecâz, teşbîh, istiâre ve kinâye gibi söz sanatları beyân ilminin dallarını oluşturur. Literatürde bu ifade tarzlarından hangilerinin daha edebî olduğu tartışılmış ve mecâzın hakikatten, istiârenin teşbihten, kinâyenin de sözün açık olarak ifade edilmesinden daha belîğ olduğu belirtilmiştir.¹⁹

Beyân ilmi, bir kelimenin gerçek anlamda kullanılması demek olan hakikatle ilgilenmez. Ancak mecâzın anlaşılabilmesi için hakikati de anlamak gerekir. Beyân konuları içinde yer alan bu kavramla ve ilgili örneklerle meseleyi inceleyelim.

a. Hakikat ve İlgili Örnekler

Hakikat kelimesi "gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek" gibi anlamlara gelen حَقّ (hakk) kökünden türemiştir.²⁰ Hakikat, lafzın, hangi manâ için konulmuşsa, o manâda olmasına; ya da konulduğu manâ üzere te'vilsiz olarak kalmasına denir.²¹ "El" kelimesinin bildiğimiz organ manasında kullanılması gibi. Hız. Peygamber'in hadislerinde; Kur'an ayetlerinde olduğu gibi hakiki anlamlar öncelikli bir konuma sahiptir. Nitekim Suyûtî,

14 Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1985, s. 47; Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğâ fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999, s.40; Nusrettin Bolelli, *Belâğat (Beyân-Me'ânî-Bedî İlimleri)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 28-29.

15 Özdoğan, s. 230.

16 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân" md, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 22.

17 Buhârî, Nikâh, 47; Tıbb, 51; Tirmizî, Birr, 81; Ebû Dâvûd, Edeb, 96.

18 Özdoğan, s. 231.

19 Hacımüftüoğlu, VI, 22; Ramazan Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), SDÜSBE, İsparta 2005, s. 222.

20 Cürcânî, s. 94; Mustafa Çağrı, "Hakikat" md, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 177.

21 Cürcânî, s. 94; Bolelli, s. 82; Kazan, s. 222; Ayrıca bkz. İsmail Durmuş, "Mecaz" md, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 217-220; Hikmet Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999, s. 91.

takdim ve te'hir olmaksızın her lafzın konulduğu mana üzere kullanılması anlamına gelen hakiki anlamlı lafızların Kur'an'da bulunduğu konusunda ihtilaf yoktur diyerek Allah kelamında kelimelerin çoğunlukla gerçek anlamlarıyla öne çıktığını belirtmiştir.²² Aşağıdaki örnekler, Resulullah (sav)'ın sözlerindeki hakiki anlamlara örnek sadedinde nakledilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi hadislerde hakiki anlamlar çok yaygın oldukları ve bu konuda her hangi bir ihtilaf da bulunmadığı için sadece iki örnekle yetinmek kâfi gelecektir.

1. عن عقبه بن عامر رضى الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم أعطاه غنما يقسمها على صحابته فبقي عتود فذكره للنبي صلى الله عليه وسلم فقال ضح به أنت

Ukbe b. Amir'in rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber kendisine, ashâbı arasında bölüştürülmek üzere bir koyun sürüsü vermişti. Ukbe görevi yerine getirir, geriye sadece bir yaşında bir oğlak kalır. Ukbe bu durumu haber verince, Hz. Peygamber, "Onu da sen kendin için kurban et" buyurur.²³

Hadis metninde geçen غنم (ġanem) kelimesi, koyun için cins isim olup erkeği de dişiye de içine alan sürü manasına gelmektedir. عتود (atûd) kelimesi bir yaşında keçi yavrusu/oğlak manasına gelmektedir. Dolayısıyla her iki lafız da hadis metninde hakiki anlamda kullanılmıştır.²⁴

2. عن عائشة رضى الله عنها قالت: قلت يا رسول الله إن لى جارين فألى أيهما أهدى؟ قال: إلى أفرهما منك بابا

...Hz. Âişe şöyle demiştir: Ey Allah'ın Elçisi! Benim iki tane komşum var, bunların hangisine hediye vereyim? diye sordum. Hz. Peygamber: "Kapı bakımından sana en yakın olanına" buyurdu.²⁵

Hadis metninde geçen باب (bâb) kelimesi gerçek mânâsında olup eve giriş ve çıkışı yapılan bölümdür.

b. Mecâz ve İlgili Örnekler

Sözlükte "bir yeri yürümek suretiyle geçmek, yol kat etmek" anlamındaki جوز (cevz) kökünden isim veya mastar olan mecâz kelimesi, "asıl mânâsından alınıp ilgili bulunduğu başka bir mânaya nakledilen lafız" demektir. Mecâz ile hakikat anlam bakımından birbirinin karşıtı durumundadırlar. Mecâz'ın tam tanımı, "hakikat mânâsı ile nakledilecek mânâ arasında bulunması gereken bir alâka ve hakikat anlamının kastedilmesine engel olan bir karînenin bulunması halinde ortak bir iletişim dilinde konulduğu anlamının dışında kullanılan lafız" şeklindedir.²⁶

22 Celalüddin es-Suyûtî, El-İtkan Fî Ulumi'l-Kur'an, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, c. II, s. 71.

23 Buhârî, Vekâlet, 1.

24 Kazan, Edebî Üslûp Açısından Hadis, s. 224.

25 Buhârî, Hibe, 16.

26 Durmuş, "Mecaz" md, XXVIII, 217-218. Ayrıca bkz. Cürcânî, s. 214; Sa'duddîn et-Teftazânî, Muhtasarü'l-Meânî, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1974, s. 318-319; Hâşimî, s. 251; Bolelli, s. 82-83; Akdemir, 229.

Hakikatle mecâzın belirleyicisi kullanımdır. Bir kelime yahut ifade bir kullanımı içinde konulduğu anlama delâlet edip etmemesine göre hakikat veya mecâz olur. Meselâ “salât” kelimesinin din dilinde konulduğu (hakikat) anlamı “belli erkân ve şartlarla eda edilen ibadet”tir. Kelime dinî literatürde bu anlamıyla kullanılırsa hakikat, aynı literatürde “dua” anlamında kullanılırsa mecâz konumunda bulunur. Buna karşılık “salât”ın sözlükteki anlamı “dua” olduğundan literatürde “ibadet” manâsında kullanılırsa mecâz olur.²⁷ Buna göre mecaz ile hakikat arasında yapılabilecek birinci ayırım “sözcüğün kullanıldığı bağlam” olmaktadır. Bağlam esas alınarak yapılacak tanımlama ise bizi sözcüğün “yaygın” kullanımına götürmektedir. Dolayısıyla bir sözcüğün konuşma yahut metin bağlamı içerisindeki kullanımı belirleyici olmaktadır.

Öte yandan hakikat ile mecaz arasında çizilebilecek diğer bir sınırın ise, sözcüğün birinci dereceden gönderimde bulunduğu “şey” olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, “Elimde bir bardak var” önermesinde “el” sözcüğü, birinci derece gönderge olan bedendeki bir uzvu işaret etmek suretiyle hakiki anlamı ifade ederken; “Bu arabayı elinden çıkar” önermesindeki “el” sözcüğü ise doğrudan gönderimi olan bir nesneye işaret etmeyerek mecaz olmaktadır. Bu türden örnekleri farklı versiyonları ile çoğaltabiliriz. Özetle burada, kelime yahut cümlelerin toplam olarak ifade ettiği anlamın karşılık düştüğü olgusal durum ile sınırlı olup olmadığının tespiti, bizim için mecaz ile hakikat arasında sınır çizmede bir ölçüt olmaktadır. Bu kullanım örneklerine Hz. Peygamber’in hadislerinde sıkça rastladığımızı söyleyebiliriz.

1. عن عائشة أم المؤمنين قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أسرعن لحاقا بي أطولكن يدا....²⁷

Ümmü'l-Mü'minin Âişe, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu belirtmiştir: “Sizin bana en çabuk kavuşacak olanınız, eli en uzun olanınızdır.” Hz. Âişe der ki: Bu söz üzerine Hz. Peygamber'in hanımları, hangisinin eli daha uzundur diye kollarını uzatıp ölçmeye başladılar. Kolu en uzun olanımız da Zeyneb idi. Çünkü Zeyneb eliyle çalışır ve sadaka verirdi.²⁸

Bu rivâyetten Hz. Peygamber'in “elin uzun olması” ile kastettiği maddî uzunluk değil, mânevî uzunluktur, yani hayırda ve fazla tasaddukta bulunmaktır.²⁹

2. عن أبي هريرة رضى الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما بين بيتي ومنبري روضة.

من رياض الجنة

Ebü Hureyre'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Evimle minberimin bulunduğu yerin arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir.”³⁰

27 Durmuş, XXVIII, 218.

28 Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 17.

29 Bu rivâyetin değerlendirmesi için bkz. Yusuf el-Karadavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 276; Adem Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, s. 156.

30 Buhârî, Rikâk, 53; Fadlu's-Salât, 5.

Bu rivâyette Ravza'nın cennetten bir bahçe olması, hakiki veya mecâzî olarak yorumlanmıştır. Ancak hadisi mecâz olarak değerlendirmek daha uygundur. Çünkü bu hadis teşvik amacıyla söylenmiş olup, bu mekânda yapılan ibadetlerin kişiyi cennete götüreceği şeklinde anlaşılması daha makuldür. Yusuf el-Karadavî bu rivâyeti değerlendirirken Ravza'nın cennetten bir parça anlamına gelmediğini söylemiştir.³¹

3. عن جابر بن عبد الله رضى الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: اتقوا الظلم فإن الظلم يظلمات يوم القيامة واتقوا الشح فإن الشح أهلك من كان قبلكم حملهم على أن سفكوا دماءهم واستحلوا محارمهم

Câbir b. Abdillâh (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Zulûmden sakının. Çünkü zulûm, kıyamet gününün karanlığıdır. Cimrilikten de sakının. Çünkü cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye ve haramlarını helâl saymaya sevk etmiştir."³²

(Cimrilik, sizden öncekileri helak etmiştir) cümlesinde helak etme, cimriliğe isnad edilmiştir. Bu şekilde edebî olarak mecâz meydana gelmiştir.³³ Aslında cimrilik helak etmez. Ancak cimriliğin meydana getirdiği hırs, bencilik, menfaat kişiyi kan dökmeye, hatta haramı helâl sayarak her türlü yola başvurmaya sevk ederek sahibinin hem bu dünyasını hem de âhiretini perişan eder.³⁴

4. عن ابن عمر رضى الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الحمى من فيح جهنم فاطفئوها بالماء

Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Humma (Sıtma) hastalığı cehennem ateşindendir. Sizler o harareti su ile söndürünüz."³⁵

el-Karadâvî bu rivâyette mecâzî bir anlatımın söz konusu olduğunu şöyle ifade etmiştir: "...Hatta biz bile çok sıcak gün hakkında sanki cehennemden çıkmış bir gün deriz. Bunu söyleyen de işiten de bu sözden kastedilenin mecâz olduğunu anlar."³⁶

5. عن معاوية بن جاهمة السلمي أن جاهمة جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله أردت أن أغزو وقد جئت أستشيرك فقال: هل لك من أم؟ قال: نعم. قال: فالزمها فإن الجنة عند رجليها

31 el-Karadavî, s. 288. Ayrıca bkz. Dölek, s. 220; Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis*, s. 227; Ayhan Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*, Işık Yayınları, İstanbul 2002, s. 180.

32 Müslim, Birr, 15.

33 Muhammed Ali es-Sâbüni, *Min Kunûzi's-Sünne*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2009, s. 59.

34 Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis*, s. 230.

35 Buhârî, Tıbb, 28.

36 el-Karadavî, s. 286.

"Hz. Muâviye b. Câhime es-Selemî, Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Savaşa katılmak istiyorum, bu işi sizinle istişare etmeye geldim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Annen sağ mıdır?" diye sordu. O da "Evet" deyince, Hz. Peygamber: "Öyleyse annene hizmet et. Çünkü cennet onların ayakları altındadır" buyurdu.³⁷

Düşünen bir insan için kapsam ve sınırı belirsiz olan bir mekânın, annelerin ayakları altında olamayacağını anlamak zor değildir. O zaman burada mecâzî olarak anneye yapılan iyiliğin, hizmetin ve yardımın kişinin cennete girmesine vesile olacağı açıklanmaktadır.³⁸ Dolayısıyla bu sözün mecâza hamledilmesi kaçınılmaz olur.

c. Teşbih ve İlgili Örnekler

Sözlükte "benzer" anlamındaki şebek kökünden türeyen teşbih, "benzetmek" demektir. Beyan ilminde teşbih, iki veya daha fazla şeyin bir vasıfta ortak olduğunu ifade eden terimdir.³⁹ Başka bir tanıma göre aralarında ya hakikaten ya da mecâzen münasebet bulunan şeyleri birbirine benzetmektir.⁴⁰ Belâğatçılar, "Güneşteki ışık, aslandaki cesaret gibi, bir şeyde bulunan vasıflardan birisinde, iki niteliğin ortaklığını göstermektedir" şeklinde tarif etmişlerdir.⁴¹ Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Bir varlıktaki/olgudaki belirgin somut özelliği, söz konusu somutluğu taşımayan başka bir varlığa/olguya hamlederek, o varlığı/olguyu olumlu yahut olumsuz nitelemelerle betimlemektir.

Teşbihler, ya hakikî ya da mecâzî olur. Teşbihi meydana getiren unsurlar benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehün bih), benzetme ciheti (ortak vasıf) ve benzetme edatıdır. Benzetmeyi anlatan edatlar harfler ve isimlerdir. Teşbih, genellikle benzeyen unsurun çeşitli yönlerini örneklerle açıklayıp muhatabı etkilemek için yapılır.⁴²

Hz. Peygamber'in hadislerinde özellikle soyut kavramların açıklanması bağlamında teşbihlere yer verilmiştir. Şimdi bununla ilgili birkaç örnek zikrederim.

عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إياكم والحسد فإن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hasedden (kıskançlıktan) sakınınız. Çünkü ateşin odunu yediği gibi kıskançlık da iyi amelleri yer bitirir."⁴³

37 Nesâî, Cihâd, 6. Ayrıca bkz. Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fîkr, Beyrut ts., Cihâd, 12.

38 Sadık Cihan, "Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993, s.184; el-Karadavî, s. 287.

39 İsmail Durmuş, "Teşbih" md, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 553.

40 Dölek, s.28; Hâşimî, s. 219; Bolelli, s. 34-35; Akdemir, s. 340.

41 Cürcânî, s. 60.

42 Durmuş, s. 553-554. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Hâşimî, s. 219-245; Bolelli, s. 34-81; Dölek, s. 28-43; Akdemir, s. 340-370.

43 Ebû Dâvûd, Edeb, 52; İbn Mâce, Zühd, 22.

Hadiste geçen hased, benzeyen/müşebbehtir. Çünkü ateşe benzetilmiştir. Ateş ise benzetilen/müşebbehün bihtir. Benzetme ciheti/ortak vasıf ise yeme/yakma, yok etmedir. Ateşin yemesi, kül etmesi demektir. Teşbih/Benzetme edatı ise ك harfidir.

Hız. Peygamber iyi amelleri yok eden hasedi, odunu yiyen ateşe benzeterek teşbih yapmıştır.⁴⁴

عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : المؤمن مرآة المؤمن .

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'min mü'minin aynasıdır..."⁴⁵

Hadiste mü'min aynaya benzetilmiştir. Zira kişi aynaya baktığında kusur sayılan şeyleri görür ve onları giderir. Bir mü'min de mü'min kardeşinin aynası mesabesindedir. Ona baktığında onda bulunan güzel meziyetleri alır ve kendisinde gördüğü kötü özellikleri de giderir.

عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا .

Ebü Mûsâ el-Eş'ârî'den rivayet edildiğine göre, Hız. Peygamber: "Mü'minin mü'minle dayanışması, parçaları birbirine bağlayıp kuvvetlendiren bina gibidir" buyurmuştur.⁴⁶

Hız. Peygamber, bu hadisi ile Müslümanlar arasında olması istenilen dayanışmayı, bağlılığı, birliği bir binaya benzeterek ifade etmiştir. Ayrıca iki elinin parmaklarını da birbirine geçirerek bunu uygulamalı olarak da göstermiştir.

عن أبي هريرة أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أرأيتم لو أن نهرا بباب أحدكم .

يغتسل فيه كل يوم خمسا ما تقول ذلك يقي من درنه قالوا لا يقي من درنه شيئا قال فذلك مثل

الخمس يمحو الله به الخطايا الصلوات

Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre, kendisi Hız. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Bana söyley misiniz, herhangi birinizin kapısının önünden bir ırmak aksa ve o kimse günde beş defa o ırmakta yıkansa, o kişinin üzerinde hiç kirden eser kalır mı?" Dediler ki: "Onun kirinden hiçbir şey kalmaz." Bunun üzerine Hız. Peygamber: "İşte bunun örneği beş vakit namazdır. Allah beş vakit namazla günahları siler" buyurdu.⁴⁷ Hadiste namaz, kapının önünden akan bir nehre, beş vakit namazı kılmak da günde beş kere o nehrde yıkanmaya, hatalar da kirlere benzetilmiştir. Günde beş defa yıka-

44 Hadis değerlendirmesi için bkz. Dölek, s. 262; Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis*, s. 232-233.

45 Ebû Dâvûd, Edeb, 57; Tirmizî, Birr, 18.

46 Buhârî, Salât, 88; Mezâlim, 5; Müslim, Birr, 17; Tirmizî, Birr, 18; Nesâî, Zekât, 69; Ahmed, XXXII, 399, 400, 443; Hasan b. Abdîrahman b. Hallâd er-Râmehurmuzî, *Kitâbu Emsâli'l-Hadis*, thk. Abdu'l-Alî Abdulhamîd el-'Azamî, ed-Dâru's-Selefiyye, Bombay 1404, s. 129.

47 Buhârî, Mevâkit, 6; Müslim, Mesâcid, 51; Tirmizî, Emsâl, 5; Nesâî, Salât, 7; Abdullah b. Abdîrahman, Dârimî, *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Muğni, Riyâd 2000, Salât, 1; Ahmed, XIV, 494.

nanın üzerinde herhangi bir kir kalmayacağı gibi, günde beş vakit namazını kılan kişinin de küçük günahlarının bağışlanacağı ifade edilmiştir.⁴⁸

6. عن ابن عباس قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن الذي ليس في جوفه شيء من الخرب كالبيت القرآن

Abdullah b. Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kalbinde Kur'an'dan hiçbir şey bulunmayan bir kimse harap olmuş ev gibidir."⁴⁹

Bu hadiste, Kur'an-ı Kerim'den hiçbir şey bilmeyenlerin durumu harap olmuş bir eve benzetilmiştir.

d. Mesel/Temsil ve İlgili Örnekler

Arapça'da mesel (çoğulu emsâl) "benzemek, benzeri olmak" mânasındaki müsül kökünden türemiş bir sıfat olup "benzeyen" demektir.⁵⁰ Sözlükte "benzemek, benzetmek" anlamındaki müsül kökünden türeyen temsil de "benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek" demektir.⁵¹ Cürcânî (ö. 816/1413), temsili şöyle tarif eder: "Temsil, iki cüz arasındaki ortak manadan dolayı, bir cüz'e ait hükmü diğer cüz'e de vermektir." Fıkıhçılar buna kıyas derler. Birinci cüz'e fer', ikinci cüz'e asıl, ortak olana illet derler.⁵² Teşbih, mesel'e göre daha yaygındır. Her temsil teşbihtir. Fakat her teşbih temsil değildir.⁵³ Temsil için ifade edilebilecek diğer bir husus ise, temsilin bir vakıa ile ilgili olması teşbihin ise bir vakıayı gerektirmemesidir. Başka bir deyişle teşbih, iki veya daha çok varlık arasında kurulan tikel ilgileri ifade ederken, temsil daha ziyade bir olayı ifade eden tümel bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Mesel'e başvurmanın amacı, teşbih ve temsil ile açıklanmak isteneni te'kidli olarak izah etmektir. Mesel kelimesi tek başına kullanıldığı gibi, darb kelimesi ile birlikte darb-ı mesel/örnek vermek şeklinde de kullanılır.⁵⁴ Arapçada atasözleri ve deyimler hep mesel ismiyle ifade edilmiştir.⁵⁵

Hadis literatüründe Hz. Peygamber'in meselleri "emsâlü'l-hadis" tabiriyle ifade edilir. Hadislerde meseller başlıca iki şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri, anlaşılması zor konuların Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi mukayeseye dayanan temsille anlatılmasıdır. Hadislerde görülen ikinci tür meseller, veciz konuşma özelliğine sahip olan Hz. Peygamber'in darb-ı mesel şeklinde yaygınlaşan özlü sözleridir.⁵⁶ Şimdi konuyla ilgili örnekleri zikrelelim.

48 Dölek, s.235.

49 Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'an, 18; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'an, 1; Ahmed, III, 417.

50 İsmail Durmuş, "Mesel" md, DİA, Ankara 2004, XXIX, 293. Ayrıca bkz. Bolelli, s. 56-57.

51 İsmail Durmuş, "Temsil" md, DİA, İstanbul 2011, XL, 434.

52 Cürcânî, s. 69.

53 Bayraktar, s. 53-54; Dölek, s. 44; Kazan, Edebî Üslûp Açısından Hadis, s. 243.

54 Bayraktar, s. 53.

55 Abdulcelil Bilgin, Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s. 45.

56 M. Yaşar Kandemir, Mesel" md, DİA, Ankara 2004, XXIX, 297. Ayrıca bkz. Muhittin Uysal, "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)", SÜİFD, Konya 2007, Sayı: 23, s. 73-104.

1. عن أبي موسى عن النبي صلى الله عليه وسلم قال مثل ما بعثني الله به من الهدى والعلم كمثل
الكثير أصاب أرضا الغيث ...

Ebû Musa'dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın benim vâsıtımla gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer..."⁵⁷

Burada ilim ve hidayet, bol yağmura benzetilmiştir. Hadisin devamında ondan yararlanan kişi iyi bir araziye, ondan yararlanmayan ise çorak bir araziye benzetilmiştir.⁵⁸

2. عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال مثل المنافق كمثل الشاة العائرة بين الغنمين
إلى هذه مرة وإلى هذه مرة تعير

Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Münafık kimsenin hali, iki koyun sürüsü arasında tereddüt eden koyunun durumu gibidir; o, bir o sürüye katılır sonra geri döner, bir bu sürüye katılır, sonra bundan da vazgeçer."⁵⁹

Bu hadiste, münafık kişi, şaşkın koyuna benzetilmiştir. Rivâyette münafık karakterinin, ruhsal ve zihinsel işlevlerindeki belirsizlik, kararsızlık vb. durumlar yanında ferdi ve sosyal münasebetlerindeki istikrarsızlık, döneklilik vb. durumları da son derece etkin bir sahne olarak tasvir edilmiştir.⁶⁰

3. عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن من الشجر شجرة لا يسقط ورقها وإنها مثل
المسلم فحدثوني ما هي فوقع الناس في شجر البوادي قال عبد الله ووقع في نفسي أنها النخلة فاستحييت
ثم قالوا حدثنا ما هي يا رسول الله قال هي النخلة

Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ağaçlardan bir ağaç vardır ki, yaprakları dökülmez. Bu ağacın durumu, Müslüman'ın durumu gibidir. O ağaç hangisidir? Bana söyleyin." Bunun üzerine oradaki insanlar çöldeki ağaçların isimlerini saydılar. Abdullah b. Ömer diyor ki: "Bu ağacın hurma ağacı olduğu aklıma geldiyse de, bunu söylemeye çekindim." Daha sonra sahâbe, "Ey Allah'ın Elçisi! Bu hangi ağaçtır, bunu bize söyle" dediler. Hz. Peygamber'de "Bu, hurma ağacıdır" buyurdu.⁶¹

Hadiste Müslüman hurma ağacına benzetilmiştir. Mü'min ile hurma arasındaki benzetme yönü, çeşitli yönleriyle çok faydalı olmalarıdır.⁶² Gerçekten

57 Buhârî, İlim, 20.

58 Cürcânî, s. 60.

59 Müslim, Sıfâtü'l-Münafikîn, 17; Dârimî, Mukaddime, 31; Ahmed, IX, 99, 433-434; X, 61, 388; Râmehermuzî, s. 130.

60 Sadık Kılıç, "Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara 2010, c. 5, Sayı: 1, s. 37.

61 Buhârî, İlim, 4, 5, 14, 50; Müslim, Sıfâtü'l-Kiyâme, 15; Tirmizî, Emsâl, 4; Ahmed, VIII, 205, 465-466; IX, 208; X, 170-171, 490-491.

62 Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, II, 21.

hurmanın, yaş ve kuru olarak bütün çeşitleriyle yenilmesinden, çekirdeğinin hayvan yemi olarak ve lifinin de ip yapımında kullanılmasına kadar birçok yararı vardır. Bunun gibi Müslüman da hem her zaman bızatihi kendisine hem de başkalarına faydası olan bir şahsiyettir.⁶³

4. عن النعمان بن بشير قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى

Nu'mân b. Beşîr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümanlar birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etme ve şefkat göstermede bir vücut gibidir. Vücuttan bir organ şikâyet ederse, vücudun diğer organları uykusuzluk ve humma ile ona katılırlar."⁶⁴

Hadiste Müslümanlar bir vücuda benzetilmiştir. Benzetme yönü, gerek zahmet ve sıkıntıda, gerek mutluluk ve rahatta birbirine uyup destek olmaktır.⁶⁵ Böylece hadisle, Müslümanların hem acılı ve zahmetli hem de mutlu zamanlarında birbirlerini, bir vücudun organları gibi bir ve bütün görmeleri vurgulanmıştır.⁶⁶

5. سمعت ابن عمر يقول جاء رجلان من المشرق فخطبا فقال النبي صلى الله عليه وسلم إن من البيان لسحرا

Abdullah b. Ömer'in rivâyetine göre, Doğu tarafından iki adam Hz. Peygamber'in yanına gelerek (beliğ bir şekilde) konuştular. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Beyânın/sözün bir kısmında sihir/büyü etkisi vardır"⁶⁷ buyurdu.

Bu rivâyet, veciz konuşma özelliğine sahip olan Hz. Peygamber'in, darb-ı mesel halinde yaygınlaşan özlü sözlerine örnektir. Bu tür meseller; yaygın, veciz sözlerdir.⁶⁸

Bilindiği gibi sihir, büyü ve göz boyayarak insanları etki altında bırakmaktır. Beyânın bir kısmı da insanlarda bu çeşit bir etki bırakabilir. Bu rivâyette de beyânın etkisi sihrin etkisine benzetilmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber bazı sözlerin, müspet veya menfi olarak büyüleyici tesire sahip olduğuna dikkat çekmiştir.⁶⁹

63 Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut ts., I, 145-146. Ayrıca bkz. Uysal, s. 93-94; Numan Yazıcı, *Hadiste Emsâl*; Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, s. 41-42; Mehmet Erdoğan, *Kırk Mesel Hadis*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 21-23.

64 Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 17; Ahmed, XXX, 323, 330; Râmehurmuzî, s. 127-128; Isbahânî, s. 259-260.

65 Aynî, XXII, 167.

66 Uysal, s. 90. Ayrıca bkz. Yazıcı, s. 44-45; Kılıç, s. 37-38.

67 Buhârî, Nikâh, 47, c. III, 374; Tıbb, 51, c. IV, s. 49; Tirmizî, Birr, 81, c. IV, s. 376; Ebû Dâvûd, Edeb, 96, c. I, 905.

68 Ramazan Kazan, *İbn Dureyd'in "el-Muctena" Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebi Özellikleri*, Nobel Yayın, Ankara 2012, s. 6; Yazıcı, s. 98-99.

69 Farklı örnekler için bkz. Râmehurmuzî, *Kitâbu Emsâli'l-Hadis*; Kazan, *Hz. Peygamber'in Vecizeleri*; Yazıcı, *Hadiste Emsâl*; Dölek, *Hadislerde Teşbih*; Uysal, s. 82-83.

e. İstiâre ve İlgili Örnekler

Beyân ilminin en önemli konularından olan İstiâre, sözlükte “ödünç istemek, ödünç almak” anlamına gelir. Belâğatçılar ise istiâreyi, bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklinde tarif etmişlerdir.⁷⁰ İstiâre, mecâz çeşitlerindendir. İstiâre, müşebbeh, teşbih edatı ve teşbih yönü hazfedilerek sadece müşebbeh bih (kendisine benzetilen) kullanılan teşbihlerdendir.⁷¹

İstiâre, daha özlü ve kısa bir teşbihtir. Örneğin; anasız-babasız çocuklara yetim/tek denilmesi bir istiâredir. Çünkü bu deyim aslı, “dürr-i yetim/tek inci”dir. Tek inci, en büyük, en değerli inci olduğu için öksüz çocuklar birer “dürr-i yetim”e benzetilmiştir.⁷² Aşağıdaki örneklerden hareketle konuyu açıklayalım.

1. عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عليكم بالدلجة فإن الأرض تطوى بالليل.

“Enes b. Mâlikten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gece yolculuğuna önem verin. Çünkü yer, geceleyin dürülür.”⁷³

Hadiste edebî olarak الأرض “yer” bir yaygı veya kumaş parçasına benzetilmiştir. Benzetme yönü ise, dürülme ve katlanmadır. Yaygı veya kumaş, dürülerek kısaltıldığı gibi, uzun yol da gece yolculuğu ile kısalmış. Hadiste “müşebbehün bih” yani yaygı/sergi zikredilmemiş ancak ona işaret eden تطوى “dürülür” kelimesi bir karine olarak zikredilmiştir. Bu sebeple bu hadiste istiâre vardır.⁷⁴ Sahradaki gündüz sıcaklığı düşünülecek olursa, manâ daha güzel anlaşılmış olur. Çünkü gecenin serinliğinde yolcular ve ulaşım araçları için rahatlık söz konusu olacaktır. Bu anlamın kavranmaması ve hakikat manasına alınması durumunda hadisin, akla ve ilme ters olduğu akla gelebilir. Çünkü yeryüzünün geceleyin dürülüp bükülmediği bir hakikattir. Bu nedenle hadislerin doğru anlaşılması için edebî yönlerinin bilinmesinin önemli kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

2. عن فاطمة بنت قيس... خطباني فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما أبو جهم فلا يضع

عصاه عن عاتقه وأما معاوية فصعلوك لا مال له أنكحي أسامة بن زيد

Fâtıma bint Kays’ın rivâyetine göre; o, istişare etmek için Hz. Peygamber’e gelerek Ebû Cehm ve Muâviye b. Ebî Süfyan’ın kendisiyle evlenmek istediklerini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de kendisine: “Ebû Cehm asâsını

70 İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İstiâre” md, İstanbul 2001, XXIII, 315. Ayrıca bkz. Teftazânî, *Muhtasarı’l-Meânî*, s. 324; Hâşimî, s. 258-259.

71 Bolelli, s. 90.

72 Dölek, s. 45.

73 Ebû Dâvûd, Cihâd, 57; Nesâî, *Amelu’l-Yevm*, 269.

74 Bolelli, s. 103-104; Kazan, *Hz. Peygamber’in Vecizeleri*, s. 17; Muhammed b. Lûtfî es-Sabbâğ, *et-Tasvîr’l-Fennî fî’l-Hadîs’in-Nebevî*, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1988, s. 562.

75 Kazan, *Hz. Peygamber’in Vecizeleri*, s. 17-18.

omzundan indirmez, Muâviye de yoksuldu; hiç malı yoktur. Sen Üsâme b. Zeyd ile evlen" buyurdu.⁷⁶

Bu rivâyette "Ebû Cehm asâsını omzundan indirmez" ifâdesinde istiâre vardır. Bu söz, kadınları çokça dövmeyi veya çok sık yolculuk yapmayı anlatmak için kullanılan bir istiâredir. Bu ifadenin, Ebû Cehm'in kadınları çok dövdüğünü anlatma sadedinde kullanıldığı ifade edilmiştir.⁷⁷

3. عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال أتى النبي صلى الله عليه وسلم على بعض نسائه ومعهن أم سليم فقال ويحك يا أنجشة رويدك سوقا بالقوارير

Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Hz. Peygamber bir sefer esnasında kadınlarından bazılarının yanına geldi. Onların yanında Ümmü Süleym de vardı. (Enceşe adında, güzel sesli siyah bir köle kadınların develerini sürüyordu.) Rasûlullah (s.a.v.) ona: "Ey Enceşe! Cam şişelerini götürürken yavaş ol" buyurmuştur.⁷⁸

Kadınların cam şişelere benzetildiği bu rivâyet de, istiâre örneklerindendir. Kadınların bindiği develeri sürmekle görevlendirilen Enceşe'nin, develeri hızlıca sürmesinden ve hanımların sarsılıp rahatsız olmalarından dolayı söylenmiştir. Burada hanımlar ince ve nazik olmaları nedeniyle, dikkat edilmezse, kırılma özelliği olan "cam bardaklara" benzetilmiştir. Karine olarak kullanılan "cam bardaklar" veya "kaplar" asıl manâsında değildir. Burada hanımların yerine, dikkatli ve titiz bir şekilde muhafaza edilmesi gereken "cam bardaklar" kelimesi kullanılarak istiârenin bir örneği ortaya konmuştur.⁷⁹

4. عن أبي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : «إن الدنيا حلوة خضرة...»

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz, dünya, tatlı ve yeşildir."⁸⁰

Hadiste dünya/dünya malı, dış görünüşü ile kişinin zâhiri duygularını memnun eden, bâtinî boyutuyla kişinin iç âlemini okşayan yeşil, tatlı bitkiye veya meyveye benzetilmiştir. Bu sebeple hadiste müşebbeh terk edilip, yerine müşebbeh bih zikredildiği için istiâre olmuştur.⁸¹

5. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا حين حمي الوطيس ... قال عباس

76 Müslim, Talâk, 6; Tirmizî, Nikâh, 38; Ebû Dâvûd, Talâk, 39; Mâlik b. Enes, *el-Muwatta'*, thk. Ebû Usame Selim b. 'İyd, Amman 2003, Talâk, 23; Ahmed, XXXXV, 303-304, 309.

77 Muhyiddin Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim*, el-Matbaatü'l-Mısriyye bi'l-Ezher, Mısır 1929, X, 97; Dölek, s. 46.

78 Buhârî, Edeb, 90, 95, 111; Müslim, Fezâil, 18; Dârimî, İsti'zân, 65; Râmehurmuzî, s. 192.

79 eş-Şerif er-Râzî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeytî, Dâru'l-Edvâ', Beyrut 1986, s. 26; Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis*, s. 259; Sabbâğ, s. 562. Ayrıca bkz. Yavuz Köktaş, "Hadislerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerif er-Radi ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2001, III, Sayı: 2, s. 185.

80 Müslim, Rikâk, 26; Tirmizî, Fiten, 26; İbn Mâce, Fiten, 19; Dârimî, Rikâk, 37; Ahmed, XXXXIV, 608-609; Râmehurmuzî, s. 72-73.

81 Râmehurmuzî, s. 74-75; Dölek, s. 197.

H. Abbâs'ın rivâyetine göre; (Huneyn savaşının en şiddetli anında) H. Peygamber: "Şimdi fırın kızdı" buyurmuştur.⁸²

Hadiste geçen الوطيس kelimesi, tandır, fırın anlamlarına gelir. حمي الوطيس ifâdesi, "tandırın sıcaklığı şiddetli oldu" manasındadır. Fırın, odun ve benzeri maddeleri yakıp bitirdiği gibi, savaş da insanları öldürüp yok eder. Dolayısıyla bu sözde, savaş anlamında istiâre örneği mevcuttur. Bu ifâde, daha önce görülmemiş şiddetin yaşandığı Huneyn savaşının cereyan ettiği gün söylenmiştir. Bu söz, H. Peygamber'den önce, hiç kimse tarafından işitilmemiştir.⁸³

f. Mecâz-ı Mürsel ve İlgili Örnekler

Mecâz-ı mürsel, bir sözün, gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmak şartıyla benzerlik/müşâbehat dışında tam bir ilgi yüzünden kendi manası dışında kullanılmasına denir.⁸⁴ Mecâz-ı mürseli meydana getiren ilgilerin sayısı çoktur.⁸⁵ Bu ilgilere olan sebebi söyleyip müsebbebi/neticeyi kastetmek anlamına gelen sebebiyet ilgisine şöyle bir örnek verilebilir: رعت الغيث "Sürü, yağmuru (yani bitkileri) otladı." Bu örnekte الغيث "yağmur" ile bitkiler kastedilmiştir. Çünkü yağmur, bitkilerin yeşermesine sebep olur.⁸⁶

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله... ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, H. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yedi sınıf insan vardır ki Allah onları, kendi (arş'ının) gölgesinden başka hiç bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, kendi gölgesi ile gölgelendirecektir: ...(O sınıflardan biri) tenhâ yerde Allah'ı zikredip de, iki gözü dolup taşan/boşalan kimsedir."⁸⁷

Bu rivâyette mecâz-ı mürsel vardır. Gerçekte boşalan gözler değil, gözün yaşlarıdır. Mübâlağa için taşma, boşalma göze isnad edilmiştir.⁸⁸ Buradaki ilişki müsebbebiyettir. Çünkü gerçekte göz boşalmaz. Fakat onun sebep olduğu gözyaşları boşalır.

قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: بني الإسلام على خمس عنهما عن ابن عمر رضي الله. شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة والحج وصوم رمضان.

82 Müslim, Cihâd, 28; Ahmed, III, 298; İsbahânî, s. 155.

83 eş-Şerîf er-Râzî, s. 42-43; Sabbâğ, s. 58; Sâbûnî, s. 79; Kazan, H. Peygamber'in Vecizeleri, s. 36-38.

84 Hâşimî, s. 252; Bolelli, s. 144; Kazan, Edebî Üslûp Açısından Hadis, s. 262; Muammer Bayraktutar, Hadislerde Mecâzî Anlatım, Yayınevi, Ankara 2010, s. 34.

85 Mecâz-ı Mürseli meydana getiren ilgilerin bazıları şunlardır: Sebebiyet (Sebebi, söyleyip müsebbebi/neticeyi kastetmek), Müsebbebiyet (Neticeyi söyleyip sebebi kastetmek), Cüzîyyet (Bütünün bir parçasını söyleyip tümünü kastetmek), Külliyyet (Bir bütünün tamamını söyleyip bir parçasını kastetmek). Geniş bilgi için bkz. Hâşimî, s. 252-255; Bolelli, s. 144-154. Diğer mecâz çeşitleri için ayrıca bkz. Hâşimî, s. 251-255; Bolelli, s. 158-170.

86 Hâşimî, s. 252; Bolelli, s. 145.

87 Buhârî, Ezân, 36, Zekât, 16; Hudûd, 19; Müslim, Zekât, 30; Tirmizî, Zühhd, 53; Nesâî, Kazâ, 2; Mâlik b. Enes, Şiir, 4; Ahmed, XV, 414.

88 İbn Hacer, II, 147; Sâbûnî, s. 22.

Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacctmek ve Ramazan orucunu tutmak."⁸⁹

Bu rivâyette Hz. Peygamber, İslâm'ın esaslarından birinin de إقامة الصلاة (namaz kılmak) olduğunu söylemiştir. Rivâyette geçen قام fiili, "ayağa kalktı, kıyâmda durdu" gibi anlamlara gelir. Burada "namaz kılmak" zikredilmiş ancak beş vakit namaz kastedilmiştir. Yani bütünü bir parçası zikredilmiş tamamı kastedilmiştir.⁹⁰

3. ... إن هذه الصدقات إنما هي أوساخ الناس ...

"...Bu sadakalar, ancak insanların kirleridir..."⁹¹

Hadiste söz edilen sadakalar, أوساخ الناس (insanların kirleri) ya da أوساخ أيدي الناس (insanların ellerinin kirleri)⁹² olarak ifâde edilmiştir. Evsâh; vesah kelimesinin çoğuludur. Vesah, kir, pislik demektir. Buna evsâh denilmesinin sebebi iki şekilde açıklanmıştır.

Birincisinde, insan elini yıkadığı zaman, yıkanılan su ile ellerdeki kirler çıkar, eller temizlenmiş olur. İşte çıkan bu kire vesah denir. Zekâtın/sadakanın, mallardan çıkarılmasıyla geride kalanları temizlemiş olmaktadır. Bu nedenle onların kirli kabul edilmesiyle onlara evsah denmiştir.

İkincisinde ise, zekât verenlerin genelde mallarının kötü olanlarını vermesi ve bunu da elleri ile yapmaları sebebiyle böyle bir tasadduktan sakındırmak için bu durum, elin kirine benzetilmiştir.

Birincisinde zekât malı, ellerin kirine benzetildiği için istiâredir. İkincisinde ise el ile mallar kastedilmiştir. Zira bu mallar el ile verilmektedir. El, verilen mala sebep olduğu için mecâz-ı mürsel yoluyla mallara evsah denmiştir.⁹³

4. عن يعلى العامري أنه قال جاء الحسن والحسين يسعيان إلى النبي صلى الله عليه وسلم

فضمهما إليه وقال : إن الولد مبخلة مجينة

Ya'lâ el-Âmirî'den gelen rivatte kendisi şöyle demiştir: Hasan ve Hüseyin koşarak Hz. Peygamber'e geldiler. Hz. Peygamber onları bağrına bastı ve şöyle buyurdu: "Çocuk, cimriliğin ve korkaklığın sebebidir."⁹⁴

"Cimrilik" anlamına gelen البخل masdarından türeyen مبخلة kelimesi, مفعلة vezninde masdar olup, ana-babayı çocuklarının istikbalî için cimriliğe götüren şey demektir.⁹⁵ Şecâatın zıddı ve korkma anlamına gelen الجبن والجبان

89 Buhârî, İmân, 2; Müslim, İmân, 5; Tirmizî, İmân, 3; Ahmed, IX, 484; X, 213; XXXI, 550, 555.

90 Bolelli, s. 147; Kazan, Edebî Üslûp Açısından Hadis, s. 265.

91 Müslim, Zekât, 51; Ebû Dâvûd, Harâc, 20; Nesâî, Zekât, 97; Ahmed, XXIX, 59.

92 Ahmed, XXXVII, 24.

93 Dölek, s. 248-249.

94 İbn Mâce, Edeb, 3; Ahmed, XXIX, 104; Râmehermuzî, s. 259-260.

95 Muhammed b. Mûkerrem, İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Dâru'l-Maârif, Kahire ts, I, 222.

masdarından türeyen مجبة lâfzı da, مبخلة kelimesi gibi aynı vezinde olup ana babayı korkuya götüren şey demektir.⁹⁶

Masdar olan مبخلة ve مجبة lâfızları zikredilip bunlarla mahzuf bir sebep kastedilmiştir. Bu nedenle sebebiyet ilişkisinden dolayı mecâz-ı mürsel söz konusudur. Yani çocuk, anne-baba için korkunun ve cimriliğin sebebi kabul edilmiştir. İşte bu rivâyette, genel olarak çocuğa düşkünlüğün ana-babayı cimrilik ve korkaklık gibi ahlâkî açıdan yerilen iki huya doğru itmesine dikkatleri çekilmiştir.⁹⁷

5. عن جابر بن عبد الله قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : خير ديار الأنصار بنو النجار.

Câbir b. Abdillâh'tan rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ensâr evlerinin en hayırlısı Neccâr oğullarıdır."⁹⁸

Bu rivâyette geçen ديار kelimesi, ev anlamına gelen دار lâfzının çoğuludur. Burada kastedilen evler değil, evlerin içinde olan insanlardır, yani Neccâr kabilesidir. Bu hadiste alakası mahalliyyet/Yerlik olan bir mecâz-ı mürsel vardır. Bu sebeple insanların en hayırlısı olan ensâr evleri değil, bu evlerin içinde olan Neccâr kabilesidir.

g. Kinâye ve İlgili Örnekler

Sözlükte "bir şeyi bir şeyle örtmek" anlamına gelen kinâye kelimesi edebî sanat olarak "örtülü anlatım" demektir.⁹⁹ Terim olarak ise; "gerçek manayı düşünmeye engel olacak bir karine/ipucu bulunmamak koşuluyla, bir sözü hakiki manasına da gelebilecek şekilde başka bir manada kullanma sanatı"na denilir.¹⁰⁰ "Eli açık" sözüyle cömert kimsenin, "eli sıkı" ifadesiyle de cimrinin örtülü bir biçimde anlatılması gibi... Veya زيد طويل النجاد "Zeyd'in kılıç bağı/kemerini uzundur" sözüyle Zeyd'in uzun boylu ve cesur olduğu kastedilmiştir.¹⁰¹ Deyimlerin çoğu mecâz anlamıyla kullanıldığı için bir bakıma kinâyeli sözlerdir.

Kinâyeyi mecâzdan ayıran özellik hem hakiki hem mecâzî anlama göre ifadenin doğru olması, hakiki mânânın kastedilmediğini ortaya koyan bir karinenin bulunmamasıdır. Cömert kişi için "külü bol" denildiğinde asıl amaç onun cömert olduğunu ifade etmekse de külünün bol olması da olağandır. Hâlbuki mecâzda sadece mecâzî anlam kastedilir.

Kinâye açık ve düz ifadeden daha belîğ bir anlatım tarzıdır. Çünkü kinâye anlatılmak isteneni daha tesirli, daha çarpıcı ve daha vurgulu bir biçimde sunar. Soyut kavramlar kinâye sanatı sayesinde canlı, hareketli ve görülür bir resim halinde takdim edilir.¹⁰²

96 İbn Manzûr, I, 539.

97 Râmehurmuzî, s. 260; Kazan, Hz. Peygamber'in Vecizeleri, s. 142.

98 Tirmizî, Menâkıb, 67; Ahmed, XXV, 447-448.

99 İsmail Durmuş, "Kinâye" md, DİA, Ankara 2002, XXLI, 34.

100 Cürçânî, s. 197; Hâşimî, 287-288; Bolelli, s. 171; Tekineş, s. 192; Bayraktutar, s. 33.

101 Hâşimî, 288; Bolelli, s. 172.

102 Durmuş, s. 34. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Hâşimî, 287-294; Bolelli, s. 171-188; Salih Şengazer, Hadislerde Kinâye Üslûbu", Yeni Ümit Dergisi, İstanbul 2011, yıl: 24, Sayı: 94.

Hadislerin dilinde kinâyeli anlatım örnekleri çoktur. Bunlardan birkaç örnek vermekle Hz. Peygamber'in yerine göre açık ifade yerine kinâyeli ifadeyi tercih etmiş olmasının sebep ve hikmetleri daha net olarak anlaşılmış olur.

1. عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أكثروا ذكر هاذم اللذات

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Lezzetleri yıkan şeyi/ölümü çokça anınız."¹⁰³

Bu hadiste geçen اللذات هاذم (Lezzetleri yıkan şey) ifadesi kinâye yoluyla "ölüme" işaret etmektedir.

2. عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ

Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: " Sa'd b. Muaz'ın ölümüyle Rahman'ın/Allah'ın arşı titredi."¹⁰⁴

İbn Kuteybe'ye göre, rivâyette geçen الإهتزاز (titreme/sarsılma), sevinç ve neşe demektir. Yani adeta Hz. Peygamber şöyle demiştir: Arşı taşıyan ve arşın etrafını kuşatan melekler Sa'd b. Muaz'ın ruhundan dolayı sevindiler."¹⁰⁵ Dolayısıyla bu hadisteki ifâdeyle Allah'ın arşının titremesi değil, Allah katındaki şerefinden dolayı onun duyduğu neşe ve rıza kastedilmiştir. Hz. Peygamber, kinâye yoluyla Sa'd b. Muaz'ı övmüştür.¹⁰⁶

3. اللهم إني أعوذ بك من علم لا ينفع ومن قلب لا يخشع ومن نفس لا تشبع ومن دعوة لا يستجاب لها

"Allah'ım, fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım."¹⁰⁷

نفس لا يخشع "Ürpermeyen kalp", القسوة "Sertlik" sıfatından kinâyedir. تشبع "Doymayan nefis", الطمع "tamah etme/hırs gösterme" sıfatından kinâyedir. Hadiste hırslı ve katı kalpli olup sadece kendini düşünen ve başkalarına merhamet etmeyen bir kişilikten ve bu özelliklerden sakındırma söz konusudur.¹⁰⁸

4. فقال معاوية سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : المؤذنون أطول الناس أعناقاً يوم القيامة

Muâviye b. Ebî Süfyan'dan rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müezzinler kıyamet günü insanların en uzun boyunlularıdır."¹⁰⁹

Bu hadiste, uzun boyunlu olmak gerçek olabileceği gibi, şerefli olmak ve çok sevap sahibi olmaktan kinaye de olabilir. Çünkü Araplar şerefli insanlar

103 Tirmizî, Zühd, 4; İbn Mâce, Zühd, 31; Nesâî, Cenâiz, 3; Ahmed, XIII, 301.

104 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 12; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 24; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed, XXII, 293.

105 Abdullah b. Müslim, İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1988, s. 168.

106 Nevevî, XVI, 22.

107 Müslim, Zıkr ve'd-Duâ, 18. Benzer rivâyet için bkz. Tirmizî, ed-Daavât, 69; İbn Mâce, Mukaddime, 23; Nesâî, İstiâze, 2, 4, 5, 6; Ahmed, XXI, 250.

108 Nevevî, XVII, 41; Kazan, *Hz. Peygamber'in Vecizeleri*, s. 162-163.

109 Müslim, Salât, 8; İbn Mâce, Ezân, 5; Ahmed, XX, 145; XXI, 305; XXVIII, 75.

için boynu uzun, kötü insanlar için boynu kısa derler.¹¹⁰ Tahâvî (ö. 321/933) bu hadisi şu şekilde değerlendirmiştir: “Müezzinler dünyada her gün beş vakit ezân okuduklarından dolayı, dinin davetinin yayılması için gayret göstermişlerdir. Kıyamet günü sevaplarını bekleme durumunda haklı olarak boyunlarını uzatıp sevaplarını bekleyeceklerdir.”¹¹¹

عن أبي سعيد الخدري أنه لما حضره الموت دعا بثياب جدد فلبسها ثم قال سمعت رسول الله

صلى الله عليه وسلم يقول : إن الميت يبعث في ثيابه التي يموت فيها

Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre; kendisine ölüm yaklaşınca yeni elbiseler isteyip onları giymiş, sonra Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini söylemiştir: “Kişi ölürken üzerinde bulunan elbiseler içinde diriltilir.”¹¹²

Ebû Said el-Hudrî, her ne kadar bu rivâyetin zâhirîyle amel etmişse de, âlimler, hadiste geçen ثياب “elbiseler” ifadesinin amelden kinâye olduğunu söylemişlerdir ve “İnsan iyi veya kötü hangi ameli işleyerek ölürse, mezarından kalkarken de o ameli işleyerek kalkar” demişlerdir. Gerçekten de Araplar, bir kimsenin iyiliğini, temizliğini ve ayıplardan uzak olduğunu ifade etmek istedikleri zaman; “Falan kimse temiz elbiselidir” derler. Bir kimsenin kötülüğünü ifade edecekleri zaman da “Falan kimsenin elbiseleri kirlidir” tabirini kullanırlar.¹¹³ Görüldüğü gibi hadiste açıkça amel zikredilmeksizin, elbiseden kinâye yapılarak daha etkileyici bir anlatım üslûbu kullanılmıştır.

SONUÇ

Dil, düşünce, anlam, varoluş, kavramları gerçekte biri diğeri sıkı ilişki içinde olan mütemmim cüzler mesabesinde. Çünkü düşünceyi dile getirme, anlamın öznenen nesneye aktarımıdır. Anlamın ise doğrudan mahiyete ilişkin olduğunu söylemek bizi doğrudan varoluş ile karşı karşıya getirmektedir. Dilin bu denli hayatın merkezini işgal etmesi, varoluşunu “din” ile anlamlı kılan bireyler için daha da önemli olmaktadır. Bu çerçevede dini metinlerin anlamsal-varoluşsal boyuta taşınmasında dilin merkezi rolünün farkına varmak ve din dilinin bu saikle tahlil ve tetkinin yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamak gerekir. Ne var ki, “din dili” dendiğinde günümüzde sadece kutsal kitaplar akla gelmektedir. Hâlbuki özellikle İslam dini söze konu olduğunda Hz. Peygamber'in dilsel anlatımlarının ihmal edilerek sağlıklı bir “din dili” analizinin yapılmasının mümkün olmadığını düşünüyoruz. Çünkü Hz. Peygamber Kur'an'ın birinci dereceden şarihi ve yorumcusudur.

110 Bayraktar, s. 60. Ayrıca bkz. Tekineş, s. 193-194.

111 Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I, 199-200; Tekineş, 193-194.

112 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 18.

113 Muhammed Şemsü'l-Hakk el-Azimâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine 1968, VIII, 383.

O, bütün pratikleriyle dinin doğru anlaşılmasında merkezi bir role sahiptir. Bu amaç ve niyetle yaptığımız bu çalışmada vurgulamak istediğimiz husuları şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Allah, Hz. Peygamber'e sözü en güzel şekilde kullanabilme özelliği olan cevâmi'ul-kelim vasfını vermiştir. Hz. Peygamber fesahat ve belâğatın zirvesindeyken içinde yaşadığı toplum da belâğat ve güzel konuşmada ileri bir düzeydeydi. Tebliğ, tebyîn, ta'lim gibi vazifeleri olan Hz. Peygamber, böyle bir çevrede risâlet görevini ifa ederken, Arap dilinin bütün anlatım tekniklerine fazlasıyla müracaat etmiştir. Kendisi, dinin evrensel mesajını aktarırken dolaysız anlatıma başvurduğu gibi, Arap edebiyatında ağırlık teşkil eden mecâz, teşbih, istiâre, temsil, kinaye vb. bütün anlatım tarzlarını kullanmıştır.
- 2- Hz. Peygamber'in sözlerinin, beyân ilminin konuları olan hakikat, mecâz, teşbih, temsil, istiâre, mecâz-ı mürsel ve kinâye ile ilgili örneklerde de görüldüğü gibi Arap dilinin zenginleşmesinde ciddi katkıları olmuştur. Onun kısa ve veciz hadislerinin, Arap edebiyatında değişik amaçlarla kullanıldığı görülmüştür.
- 3- Sözlerinde bol miktarda edebî anlatımlar bulunan Hz. Peygamber'in mesajlarını doğru anlayabilmek için, o sözlerdeki dil ve üslup özelliklerini bilmek kaçınılmazdır. Bu hassasiyetle hadis metinlerine yaklaşırsa Hz. Peygamber'in mesajı daha doğru anlaşılmış olur.

Bibliyografya

- Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşafı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.
- Abdullah b. Abdirrahman, Dârimî, *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, Riyâd 2000.
- Abdullah b. Müslim, İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 1988.
- Adem Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006.
- Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut ts.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Ahmed. Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999.
- Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994.
- Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Hasan Abdu'l-Menâim Şelbî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1985.
- Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1998.
- Ayhan Tekines, *Hadisleri Anlama Problemi*, Işık Yayınları, İstanbul 2002.

- Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Ayni, *Umdetu'l-Kari Sherhu Sahih-i'l-Buhari*, Daru'l-Kutubi'l-Ilmiyye, Beyrut 2001.
- Ebu's-Seyh Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Isbahani, *Kitabu'l-Emsal fi'l-Hadisi'n-Nebevi*, thk. Abdülali Abdülhamid, ed-Daru's-Selefiyye, Bombay 1982.
- Hasan b. Abdirrahman b. Hallad er-Ramehurmuzi, *Kitabu Emsali'l-Hadis*, thk. Abdu'l-Ali Abdülhamid el-'Azami, ed-Daru's-Selefiyye, Bombay 1404.
- Hikmet Akdemir, *Belagat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- İbrahim Bayraktar, *Edebî ve İlmi Açılardan Hadis*, Işık Yayınları, İzmir 1993.
- İsmail Durmuş, "Mecaz" md, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 217-220.
- İsmail Durmuş, "Teşbih" md, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 553-556.
- İsmail Durmuş, "Mesel" md, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 293-297.
- İsmail Durmuş, "Temsil" md, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 434-435.
- İsmail Durmuş, "Kinaye" md, *DİA*, Ankara 2002, XXLI, 34-36.
- İsmail Durmuş ve İskender Pala, "İstiare" md, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 315-318.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Ebû Usame Selim b. İyd, Amman 2003.
- M. Akif Özdoğan, "Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (www.dinbilimleri.com), Samsun 2005, V, sayı: 4, s. 224-242.
- Mehmet Erdoğan, *Kırk Mesel Hadis*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 21-23.
- M. Vecih Uzunoğlu, "Hz. Peygamber'in Edebî Yönü", *DEÜİFD*, İzmir 2010, Sayı: 32, s. 41-76.
- M. Yaşar Kandemir, *Mesel* md, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 297-299.
- Muammer Bayraktutar, *Hadislerde Mecâzî Anlatım*, Yayınevi, Ankara, 2010.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Min Kunûzi's-Sünne*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2009.
- Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire 1980.
- Muhammed b. İsa, Tirmizi, *es-Sunen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabîyye, Beyrut ts.
- Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Hadisi'n-Nebevi*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- Muhammed b. Mükerrrem, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Maârif, Kahire ts.
- Muhammed Şemsü'l-Hakk el-Azimâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Sherhu Süneni Ebî Dâvûd*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine 1968.
- Muhammed b. Yezîd, İbn Mâce, *es-Sunen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Daru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Muhittin Uysal, "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)", *SÜİFD*, Konya 2007, Sayı: 23, s. 73-104.
- Muhittin Uysal, "Hz. Peygamber'in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâgat", *Marife*, Konya 2006, Sayı: 2, s. 53-85.
- Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fi Sherhi Sahih-i Müslim*, el-Matbaatü'l-Misriyye bi'l-Ezher, Mısır 1929.
- Mustafa Çağrı, "Hakikat" md, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 177-178.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, Daru Tayyibe, Riyâd 2006.
- Nasrullah Hacımuftuoğlu, "Beyân" md, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 22.
- Numan Yazıcı, *Hadiste Emsâl*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007.
- Nusrettin Bolelli, *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî İlimleri)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- Ramazan Kazan, *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), SDÜSBE, İsparta 2005.
- Ramazan Kazan, *İbn Dureyd'in "el-Muctena" Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, Nobel Yayın, Ankara 2012.

- Sadık Cihan, "Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993.
- Sadık Kılıç, "Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara 2010, c. 5, Sayı: 1, s. 11-40.
- Sa'duddîn et-Teftazânî, *Muhtasarü'l-Meânî*, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1974.
- Salih Şengezer, Hadislerde Kinâye Üslûbu", *Yeni Ümit Dergisi*, İstanbul 2011, yıl: 24, Sayı: 94.
- Süleymân b. Eş'as, Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Beytu Efkârü'd-Devliyye, Riyâd 1999.
- Yusuf el-Karadavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, İstanbul 2009.
- eş-Şerîf er-Râzî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeytî, Dâru'l-Edvâ', Beyrut 1986.
- Taceddin Uzun, "Hz. Peygamber'in Belâğat ve Fesahatı", *Makâlât*, Konya 1999, Sayı: 2, 131-155.
- Yavuz Köktaş, "Hadislerin Anlaşılmasında Mecâz Bilgisi: eş-Şerîf er-Radî ve el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2001, s. 175-189.